

หลักสิทธิมนุษยชนที่ปรากฏในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

THE HUMAN RIGHTS TO THE DOCTRINE IN THERAVADA BUDDHIST SCRIPTURES

ณฤณีย์ ศรีสุข *

Narunee Srisuk

จิตสุภา แกมทับทิม **

Chitsupha Kaemthaptim

สุธินี ขำรักษ์ ***

Sutinee Khamrak

Received: 2020-03-18

Revised: 2020-03- 25

Accepted: 2020-03-30

บทคัดย่อ

สิทธิมนุษยชน (Human Rights) หมายถึง สิทธิพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย สามารถจำแนกได้ครอบคลุมสิทธิ 5 ประการ ได้แก่ สิทธิพลเมือง สิทธิทางการเมือง สิทธิทางเศรษฐกิจ สิทธิทางสังคม สิทธิทางวัฒนธรรม ขอบเขตของสิทธิมนุษยชนดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้ มีที่มาจาก ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติ (Universal Declaration of Human Rights) ในที่นี้ขออธิบายที่มาของบ่อเกิดสิทธิมนุษยชน ในฐานะที่เป็นเอกสารหลักขององค์การสหประชาชาติที่ถือเป็นต้นแบบของการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิมนุษยชน ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ได้นำเสนอหลักการสำคัญของสิทธิมนุษยชนไว้ด้วย หลักการนี้ถือเป็นสาระสำคัญที่ใช้อ้างอิงความเป็นสากลของสิทธิมนุษยชน ไว้ 6 หลักการ คือ 1) เป็นสิทธิธรรมชาติ ติดตัวมนุษย์มาแต่เกิด (Natural Rights) 2) สิทธิมนุษยชนเป็นสากลและไม่สามารถถ่ายโอนให้กันได้ (Universality and Inalienability) 3) สิทธิมนุษยชนไม่สามารถแยกเป็นส่วนๆ ว่าสิทธิใดมีความสำคัญกว่าอีกสิทธิหนึ่ง (Indivisibility) 4) ความเสมอภาคและห้ามการเลือกปฏิบัติ (Equality and Non-Discrimination) 5) การมีส่วนร่วมและการเป็นส่วนหนึ่งของสิทธินั้น (Participation and Inclusion) และ 6) ตรวจสอบได้และใช้หลักนิติธรรม (Accountability and The Rule of Law)

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้สรรพสัตว์ ดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์สุข 3 ระดับ คือ ระดับต้น (ทิฏฐธรรมมิกัตถะ) คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ระดับกลาง (สัมปรายิกัตถะ) คือ ประโยชน์เบื้องหน้า และ ระดับสูง (ปรมาตถะ) คือ ประโยชน์สูงสุดอย่างยิ่ง การปฏิบัติฝึกฝนพัฒนาตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อ

* อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาการสอนพระพุทธศาสนาและจิตวิทยาการแนะแนว วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

** อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาการสอนพระพุทธศาสนาและจิตวิทยาการแนะแนว วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

*** อาจารย์ประจำวิทยาลัยช่างศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม กรุงเทพมหานคร

ก่อให้เกิดประโยชน์ 3 อย่าง ได้แก่ 1) อัตตัตถประโยชน์ ประโยชน์ส่วนตน 2) ปรัตถประโยชน์ ประโยชน์เพื่อผู้อื่น และ 3) อุภยัตถประโยชน์ ประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นแนวปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของชนหมู่มาก โดยไม่มีประมาณ ไม่มีการแบ่งแยกเชื้อชาติ สีผิว ชนชั้นวรรณะ ฐานะทางสังคม ภาษาและศาสนา นอกจากนี้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าเป็นหลักธรรมที่ลึกซึ้ง เราสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับหลักสิทธิมนุษยชนได้ เนื่องจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาส่งเสริมสัมพันธ และเกี่ยวข้องกับหลักสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การปฏิบัติตามหลักโอวาทปาติโมกข์ซึ่งเป็นหลักธรรมอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ทำให้มนุษย์รู้จักละจากความชั่วทั้งปวง ทำกุศลให้ถึงพร้อม และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ เมื่อมนุษย์ปฏิบัติตามหลักธรรมดังกล่าว ย่อมทำให้มนุษย์มีความเมตตาต่อกัน เห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน มีสัมมาทิฐิความเห็นชอบ เป็นผู้มีศีล สมาน และปัญญา ปฏิบัติต่อกันโดยเคารพศรัทธาของความเมตตา ย่อมทำให้สังคมเต็มไปด้วยความสุข สงบ และก่อให้เกิดความสุข ความมั่นคงปลอดภัยต่อชีวิต ทรัพย์สิน นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดสันติภาพแก่มวลมนุษยชาติ

คำสำคัญ: สิทธิมนุษยชน, หลักธรรม, พระพุทธศาสนาเถรวาท

ABSTRACT

The Human Rights is the basic rights of humanity from birth until death which can be classified in 5 rights; Civil rights, Political rights, Economic rights, Social rights and Cultural rights. The scope of the above human rights is derived from the Universal Declaration of Human Rights. I would like to explain the source of human rights as the main document of the United Nations that is the model of protection and the promotion of human rights. The Universal Declaration of Human Rights present the 6 human rights principle that is the significant to refer to the international of human rights; 1)Natural Rights 2) Universality and Inalienability 3)Indivisibility 4)Equality and Non-Discrimination 5) Participation and Inclusion and 6) Accountability and The Rule of Law

Lord Buddha taught all beings live to life for the happiness in 3 levels; the first level "Dhitttha-dhammikatha" is the virtues conducive to benefits in the present or virtues leading to temporal welfare. The middle level "Samparayikattha" is the good to be won in the life to come or the spiritual welfare and the high level "Paramattha" is the highest good or the final goal. To practice and self-development according to Theravada Buddhism principles for 3 benefits as followed; 1) Attattha: gain for oneself or one's own welfare 2) Parattha: gain for others or other's welfare and 3) Ubhayattha: gain both for oneself and for others.

Theravada Buddhism principles is a practice for the benefit of many peoples, popularly without discrimination, without racist or social classes, without languages as well as religious. Moreover, Theravada Buddhism principles is a profound principle and we can apply to human rights because Buddhist principles is support and related to human rights principles especially to apply and practice follow the Ovada-patimokkha doctrine which is the heart of Buddhist principle that taught

human to cease from all evil, To do what is good, and to cleanse one's mind. When people abide this doctrine caused human to be kind and sympathize with each other as well as Samma thiti or the right view and the right opinion, people will have virtue, concentration or mindfulness, wisdom and respect the dignity of humanity that lead to the society of happiness, peace and security for life as well as creates peace for all mankind.

Keywords: The Human Rights, The Doctrine, Theravāda Buddhism

1. บทนำ

นับตั้งแต่ในอดีตมนุษย์เป็นผู้ที่มีความกลัวอยู่ตลอดเวลา เช่น กลัวปรากฏการณ์ธรรมชาติ กลัวการไม่ได้รับความปลอดภัยในชีวิตร่างกายและทรัพย์สิน ตลอดจนกลัวความตาย เป็นต้น ดังนั้น มนุษย์จึงแสวงหาหลักประกันเพื่อความมั่นคงปลอดภัยให้กับตนเอง หลักประกันดังกล่าว ถือเป็นมาตรฐานขั้นต่ำที่คิดกันว่า มนุษย์ควรจะมีสิทธิอะไรบ้าง ที่มีหรือที่ได้มาโดยธรรมชาติพร้อมกับการเกิด ด้วยความเชื่อที่ว่า มนุษย์เกิดมาพร้อมกับความมีคุณค่า มีวิถีทางแห่งการดำเนินชีวิตเป็นของตนเอง มีความสามารถในการดำรงตนอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดีที่เหมาะสมอย่างสมศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ เรียกกันว่า เป็นสิทธิธรรมชาติ (Natural Right) ซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกฎหมายธรรมชาติ (Natural Law) เป็นที่ยอมรับกันว่า สิทธิธรรมชาติเป็นบ่อเกิดหรือที่มาสำคัญของสิทธิมนุษยชน (Human Right) ในปัจจุบัน¹

สิทธิมนุษยชน (Human Right) ได้ปรากฏและเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายนับตั้งแต่ได้มีการก่อตั้งองค์การสหประชาชาติเป็นต้นมา เรื่องสิทธิมนุษยชนได้เป็นที่สนใจของนานาประเทศโดยลำดับ ทั้งในระหว่างประเทศและภายในประเทศ ประกอบกับกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ที่มีความประสงค์ของประเทศที่พัฒนาแล้วต้องการที่จะเห็นประเทศต่าง ๆ ปฏิบัติต่อคนชาติของคนอย่างสมศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่เสมอภาคกันทั่วโลก ปัญหาสิทธิมนุษยชนเป็นเรื่องยากที่จะชี้ชัดลงไปว่า การกระทำแค่ไหน เพียงใดจึงจะถือว่าเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน เนื่องจากแต่ละสังคมต่างยึดถือค่านิยม ประเพณี และวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ การขาดสภาพบังคับแม้ในตัวปณิญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติเองก็ตาม มีผลให้การแก้ไขปัญหาสิทธิมนุษยชนเป็นไปด้วยความยากลำบาก ปัญหาสิทธิมนุษยชนเป็นปัญหาที่ละเอียดอ่อน มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจและความมั่นคงของนานาประเทศ ปัญหาดังกล่าวมิใช่ปัญหาของประเทศหรือสังคมใดสังคมหนึ่ง แต่เป็นปัญหาของมนุษยชาติที่ต้องได้รับการแก้ไขร่วมกัน²

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าสิทธิธรรมชาติมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกฎหมายธรรมชาติ เป็นบ่อเกิดหรือที่มาของสิทธิมนุษยชนในปัจจุบัน หากสืบย้อนไปในประวัติศาสตร์จะพบว่า แนวคิดเรื่องสิทธิธรรมชาติ ได้ก่อตัวขึ้นนับตั้งแต่ในสมัยกรีกและโรมันเป็นต้นมา บรรดานักปราชญ์ในแต่ละยุคต่างมองสิทธิ

¹ อุดมศักดิ์ สินธิพงษ์, สิทธิมนุษยชน, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด, 2550), หน้า

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

ธรรมชาติไปในแนวทางที่ต่างกัน สิทธิธรรมชาติได้ถูกตีความและถูกนำไปใช้ตามความเชื่อและปรัชญาของยุคสมัยนั้น ๆ ซึ่งได้มีพัฒนาการเป็นลำดับจนมาเป็นสิทธิมนุษยชนในปัจจุบัน³

ในระยะแรกมนุษย์ก็คงจะไม่แตกต่างไปจากสัตว์ซึ่งต่างก็ต้องดิ้นรนเพื่อให้มีชีวิตอยู่รอด ต่อมาเมื่อมนุษย์มีความเจริญก้าวหน้าขึ้น มีการอยู่กันเป็นกลุ่ม เป็นครอบครัว เป็นชนเผ่า เป็นรัฐตามลำดับ ความไม่เป็นธรรมก็เกิดขึ้นในระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง ก่อให้เกิดความสับสนวุ่นวาย ความไม่สงบสุข ความเอารัดเอาเปรียบ ความขัดแย้งรุนแรงเกิดขึ้นบางครั้งถึงขนาดเป็นการป่าเถื่อนไม่มีมนุษยธรรม มนุษย์จึงต้องการที่จะได้รับการปกป้องคุ้มครองให้มีความปลอดภัยจนได้รับสิทธิต่าง ๆ ของคนอื่นจะพึงมี มนุษย์จึงได้พิจารณาถึงสิทธิตามธรรมชาติ⁴ สังคมโลกปัจจุบัน กระแสแห่งการเรียกร้องสิทธินับว่ามีความทวีคูณกันมากขึ้นเรื่อย ๆ มวลมนุษยชาติต่างพากันแสวงหาสิทธิ ซึ่งโดยทั่วไปนั้น สิทธิ หมายถึง อำนาจอันชอบธรรมที่จะอ้างหรือเรียกร้องเอาได้⁵

สิทธิมนุษยชน (Human Right) คือ แนวความคิดที่ว่าบุคคลมีสิทธิที่จะได้รับการปฏิบัติในแนวทางบางอย่างและมีสิทธิที่จะมีบางสิ่งบางอย่าง เพียงเพราะว่าเขาหรือเธอเป็นมนุษย์ สิทธิมนุษยชนที่เป็นขั้นพื้นฐานที่สุด ได้แก่ สิทธิในการมีชีวิต อิสราภาพแห่งการนับถือศาสนา อิสราภาพแห่งการพูด อิสราภาพแห่งการคิด และสิทธิที่จะได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันตามกฎหมาย

แนวความคิดในเรื่องสิทธิมนุษยชนได้รับการพัฒนาในยุโรปนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมาและปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนก็ได้รับการยอมรับโดยสหประชาชาติในปี ค.ศ. 1948 แนวความคิดของสิทธิมนุษยชนเดิมโตมาจากแนวความคิด 3 อย่าง คือ

1. แนวความคิดที่ว่ากฎหมายและสถาบันทั้งหลาย มนุษย์เป็นผู้สร้างหาใช้พระเจ้าเป็นผู้สร้างไม่ดังนั้นจึงสามารถถูกเปลี่ยนแปลงได้

2. แนวความคิดที่ว่ามนุษย์ทั้งปวงมีความเท่าเทียมกัน และ

3. แนวความคิดที่ว่ามนุษย์ทั้งปวงเป็นเจ้าของคุณภาพที่เรียกว่าศักดิ์ศรี

ทั้ง 3 แนวคิดดังกล่าว มีความสอดคล้องกับทัศนะของ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ที่กล่าวว่ามนุษย์ทั้งหลายเกิดมาเท่าเทียมกัน มนุษย์มีสิทธิบางประการที่ติดตัวมาแต่กำเนิดจนกระทั่งถึงแก่ความตาย สิทธิดังกล่าวได้แก่ สิทธิในชีวิต เสรีภาพในร่างกาย และความเสมอภาค ซึ่งเป็นสิทธิที่ไม่อาจโอนให้แก่กันได้ และใครจะล่วงละเมิดมิได้ หากมีการล่วงละเมิดก็อาจจะก่อให้เกิดอันตราย หรือกระทบกระเทือนเสื่อมเสียต่อสภาพของความเป็นมนุษย์⁶

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

⁴ เสน่ห์ จามริก, พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2545), หน้า 37.

⁵ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 28.

⁶ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2536), หน้า 30-33

2. ภูมิหลังของสิทธิมนุษยชน

สิทธิมนุษยชนเป็นคำใหม่ที่เกิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่สองพร้อมกับการจัดตั้งองค์การสหประชาชาติ ในปี ค.ศ. 1945 โดยการรับรองปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของสมัชชาใหญ่ ค.ศ. 1948 คำนี้ได้นำมาใช้แทนคำว่า Natural right เพื่อหลีกเลี่ยงคำว่าสิทธิธรรมชาติ เนื่องจากแนวคิดในเรื่องกฎหมายธรรมชาติอันเป็นที่มาของสิทธิธรรมชาตินั้น ถูกโต้แย้งและคัดค้านอย่างมาก จึงใช้คำว่า “สิทธิของมนุษย์” (right of man) ที่ใช้กันอย่างแพร่หลายหากย้อนไปในสมัยกรีก แนวคิดสิทธิธรรมชาติถือว่าใกล้เคียงกับแนวความคิดในเรื่องกฎหมายธรรมชาติในยุคนั้น ตามความคิดของนักคิดสำนักสโตอิก โดยมี Zeno of Citium เป็นผู้สถาปนาแนวคิดนี้ขึ้น สำนักนี้ถือว่าธรรมชาติสร้างมนุษย์และสรรพสิ่งในจักรวาล การกระทำของมนุษย์จึงต้องสอดคล้องกับธรรมชาติอันเป็นกฎนิรันดร์ไม่อาจลบล้างได้ และแนวคิดของสำนักนี้ มีอิทธิพลในกรีกโบราณและได้แพร่ขยายไปยังโรมัน ดังนั้น แนวคิดเรื่องกฎหมายธรรมชาติ จึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายโรมัน ในลักษณะของกฎหมายที่ใช้ได้กับทุกคน (กฎหมายสากล “Jus gentium” หรือ “law of nations”) ซึ่งเป็นกฎหมายที่บังคับใช้กับทุกรัฐในจักรวรรดิโรมัน โดยให้สิทธิบางประการแก่ประชาชนทุกคน⁷

ในยุคกลางแนวคิดในเรื่องกฎหมายธรรมชาติได้เปลี่ยนไปจากยุคกรีกโบราณที่ได้กล่าวอ้างในบริบทกฎหมาย คือ ต้องคำนึงถึงสิทธิและหน้าที่ของบุคคลมาเป็นแนวคิดทางการเมืองซึ่งเป็นการกล่าวอ้างเพื่อเรียกร้องสิทธิเสรีภาพ อิสระภาพ และความเสมอภาค

ยุคฟื้นฟูภูมิปัญญาทำให้มนุษย์ใช้เหตุผลใคร่ครวญพิจารณาในกิจกรรมของมนุษย์ที่ใส่ใจหาเหตุผลในตัวเอง โดยเฉพาะงานเขียนของจอห์น ล็อค ในศตวรรษที่ 17 ซึ่งถือว่าเป็นผู้เสนอกฎหมายธรรมชาติในยุคปัจจุบัน ที่สำคัญที่สุดประกอบกับนักปรัชญาของฝรั่งเศส ไม่ว่าจะเป็น มองเตสกีเอร์ หรือ รูสโซ เห็นว่าสิทธิบางประการที่มีอยู่ประจำตัวของปัจเจกชนในฐานะที่เป็นมนุษย์ก่อนที่มนุษย์จะเข้าร่วมเป็นสังคม ก็คือ สิทธิในชีวิต เสรีภาพ หรืออิสรภาพจากการปกครองตามอำเภอใจ ไม่ชอบธรรม และสิทธิในทรัพย์สิน มนุษย์ยอมอยู่ในการปกครองของรัฐ เพื่อให้ปกป้องสิทธิเหล่านั้น สิทธิที่รัฐมีอยู่เหนือตัวปัจเจกชนตามสัญญา (Social Contract) นั้น ก็เพื่อให้รัฐคุ้มครองสิทธิเหล่านั้นไปแต่อย่างใดไม่ และถ้ารัฐไม่สามารถประกันสิทธิตามธรรมชาติได้ หรือไม่สามรถคุ้มครองได้แล้วมนุษย์ก็ไม่ต้องผูกพันตามสัญญา หรือทำให้สิทธิที่จะเปลี่ยนแปลงรัฐบาลได้

แนวความคิดแบบเสรีนิยมมีอิทธิพลต่อโลกตะวันตกอย่างมากในช่วงปลายศตวรรษที่ 18 และต้นศตวรรษที่ 19 ประกอบกับตัวอย่างของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เป็นรูปธรรม คือ การปฏิวัติอังกฤษใน ค.ศ. 1688 และผลของการออกกฎหมาย Bill of Right ทำให้เกิดการเรียกร้องสิทธิทางการเมือง และสิทธิพลเมืองในยุโรปหลายประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประกาศอิสรภาพของสหรัฐอเมริกาใน ค.ศ. 1776 และปฏิวัติฝรั่งเศสใน ค.ศ. 1789

แนวคิดในเรื่องกฎหมายธรรมชาติ จอห์น ล็อค มีผลต่อการปฏิวัติอเมริกาอย่างมาก โทมัส เจฟเฟอร์สัน ได้ใช้เหตุผลนี้ในการประกาศอิสรภาพ โดยถือว่าประชาชนในดินแดนของตน ใช้สิทธิเรียกร้องอิสรภาพซึ่งได้มาจากกฎแห่งธรรมชาติ สิทธินั้นหาได้เกิดจากของขวัญที่ได้รับจากฝ่ายบริหารไม่

⁷ อลงกรณ์ พลบุตร, เอกสารวิชาการส่วนบุคคล หัวข้อ หลักสิทธิมนุษยชน เรื่อง เหลียวหลังแลหน้าสิทธิมนุษยชน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ), หน้า 2-3 (อัดสำเนา)

การปฏิวัติฝรั่งเศสใน ค.ศ. 1789 ก็อ้างสิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์ในการปลดปล่อยความเป็นอิสรภาพของมนุษย์ในปฏิญญาว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและพลเมือง 1789 ก็ใช้เหตุผลคล้ายกัน ทั้งนี้ เนื่องจาก เดอ ลาฟาเยตต์ ซึ่งเป็นผู้ร่างปฏิญญานั้นได้เคยร่วมกับ ยอร์จ วอชิงตัน ต่อสู้ปลดปล่อยชาวอเมริกันจึงได้รับความคิดจากการร่างคำประกาศอิสรภาพของอเมริกันด้วย เช่น ในปฏิญญากล่าวว่า มนุษย์นั้นเกิดมาพร้อมกับอิสรภาพ เสมอภาค และจักดำรงสิ่งนั้นตลอดไป

ดังนั้น มนุษย์จึงแสวงหาหลักประกันเพื่อความมั่นคงปลอดภัยให้กับตนเอง หลักประกันดังกล่าวถือเป็นมาตรฐานขั้นต่ำที่คิดว่ามนุษย์ควรจะมีสิทธิอะไรบ้างที่มีหรือได้มาโดยธรรมชาติพร้อมกับการเกิด ด้วยความเชื่อที่ว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมกับคุณค่า มีวิถีทางแห่งการดำเนินชีวิตเป็นของตนเอง มีความสามารถในการดำรงตนอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดีที่เหมาะสม อย่างสมศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ เรียกกันว่า สิทธิธรรมชาติ (Natural Rights) ซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกฎหมายธรรมชาติ (Natural Law) ดังที่กล่าวข้างต้นจนเป็นที่ยอมรับกันว่าสิทธิธรรมชาติเป็นบ่อเกิดหรือที่มาสำคัญของสิทธิมนุษยชน (Human Rights)⁸

3. สิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน

ขอบเขตของสิทธิมนุษยชนดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้ มีที่มาจาก ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติ (Universal Declaration of Human Rights) ในที่นี้ขออธิบายที่มาของบ่อเกิดสิทธิมนุษยชน ในฐานะที่เป็นเอกสารหลักขององค์การสหประชาชาติที่ถือเป็นต้นแบบของการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิมนุษยชน

หลังจากที่สงครามโลกครั้งที่สองได้ยุติลง เมื่อปี พ.ศ. 2488 (ค.ศ. 1945) โดยชัยชนะของฝ่ายสัมพันธมิตรที่มีสหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส รัสเซีย เป็นผู้นำนั้น สงครามโลกครั้งที่สองได้นำความหายนะมาสู่ชีวิตและทรัพย์สินของหลายประเทศทั่วโลก ชาวโลกได้ประจักษ์ถึงความทารุณโหดร้ายของพรรคนาซีเยอรมันที่ได้ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิวหลายล้านคน และกระทำการย่ำยีประชาชนทุกประเทศที่เยอรมันเข้ายึดครอง ดังนั้น การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ การย่ำยีสิทธิสตรี เด็ก ถือเป็นการทำลายศักดิ์ศรีของมนุษย์อย่างชัดแจ้ง หัวหน้ารัฐบาลประเทศสัมพันธมิตรต่างเห็นพ้องต้องกันว่าจะต้องแสวงหามาตรการที่เป็นรูปธรรมป้องกันมิให้มีการทำลายศักดิ์ศรีของมนุษย์เกิดขึ้นอีก

ภายหลังการก่อตั้งองค์การสหประชาชาติ เมื่อวันที่ 15 เมษายน 2488 ได้มีการรับรองกฎบัตรสหประชาชาติ (UN Charter) โดยมติที่ประชุมใหญ่ในกฎบัตรนี้มีข้อความหลายตอนที่แสดงถึงความมุ่งมั่นของสหประชาชาติในการทำหน้าที่ส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน

เดือน ตุลาคม พ.ศ. 2489 องค์การสหประชาชาติได้ตั้งคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน (The Commission on Human Rights) ให้อยู่ภายใต้คณะมนตรีเศรษฐกิจและสังคม (Economic and Social Council หรือ ECOSOC)

เดือน มกราคม พ.ศ. 2490 คณะกรรมาธิการสิทธิมนุษยชนได้เรียกประชุมเป็นครั้งแรกและได้แต่งตั้งคณะกรรมการร่างเอกสารสหประชาชาติเพื่อการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิมนุษยชนโดยแบ่งออกเป็น 3 ชุด

⁸ อ้างอิงแล้ว, เอกสารวิชาการส่วนบุคคล หัวข้อ หลักสิทธิมนุษยชน เรื่อง เหลียวหลังแลหน้าสิทธิมนุษยชน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ), หน้า 2-3. (อรรถาธิบาย)

ชุดแรก จัดทำร่างปฏิญญา (Declaration) ชุดที่สอง จัดทำอนุสัญญา (Convention) และชุดที่สาม ศึกษาปัญหาทางการเมืองระหว่างประเทศ

คณะกรรมการร่างปฏิญญา ได้มีการประชุมหลายครั้งและได้นำเสนอร่างปฏิญญาให้สมาชิกใหญ่สหประชาชาติลงมติยอมรับและประกาศ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2491 ด้วยคะแนนเสียง 48 เสียง ไม่มีเสียงคัดค้าน และประเทศกลุ่มคอมมิวนิสต์ทั้งหมด ซาอุดีอาระเบีย และแอฟริกาใต้ดออกเสียง สำหรับประเทศไทยเป็นหนึ่งในประเทศที่ให้การรับรอง

เนื้อหาของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน มี 30 ข้อ แบ่งเนื้อหาแบ่งเป็น 4 ส่วน ดังนี้

ส่วนแรก ปรากฏในคำปรารภ ข้อ 1 และ ข้อ 2 กล่าวถึงหลักการสำคัญของสิทธิมนุษยชนที่มนุษย์มีสิทธิติดตัวมาแต่เกิด มนุษย์มีศักดิ์ศรี มีความเสมอภาคกัน ดังนั้น จึงห้ามเลือกปฏิบัติต่อมนุษย์และควรปฏิบัติต่อกันเสมือนเป็นพี่น้อง สิทธิมนุษยชนนี้ เป็นสิ่งที่ไม่สามารถโอนให้แก่กันได้ จึงเป็นหน้าที่ของรัฐบาลทุกประเทศที่จะสร้างหลักประกันแก่ทุกชีวิตด้วยการเคารพหลักการของสิทธิเสรีภาพที่ปรากฏในปฏิญญานี้ เพื่อให้สิทธิมนุษยชนเป็นมาตรฐานร่วมกันสำหรับการปฏิบัติต่อกันของผู้คนในสังคม ทั้งในประเทศและระหว่างประเทศอันจะเป็นพื้นฐานแห่งเสรีภาพ ความยุติธรรม และสันติภาพในโลก

ส่วนที่สอง ปรากฏในข้อ 3 ถึงข้อ 21 กล่าวถึง สิทธิของพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (Civil and Political Rights)

ส่วนที่สาม กล่าวถึง สิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม (Economic Social and Cultural Rights) สิทธิดังกล่าวเริ่มตั้งแต่ข้อ 2 ถึงข้อ 27

ส่วนที่สี่ กล่าวถึงหน้าที่ของบุคคล สังคม และรัฐ โดยการทำที่จะต้องดำเนินการสร้างหลักประกันให้มีการคุ้มครองสิทธิที่ปรากฏในปฏิญญานี้ให้ได้รับการปฏิบัติอย่างจริงจัง ห้ามรัฐกระทำการละเมิดสิทธิมนุษยชน และจัดทำสิทธิของบุคคลมิให้ใช้สิทธิมนุษยชนละเมิดสิทธิของผู้อื่น สังคมและโลก สิทธิเหล่านี้ปรากฏอยู่ในข้อ 28 ถึงข้อ 30

4. หลักการของสิทธิมนุษยชน (The Human Rights Principles)

ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน นอกจากระบุขอบเขตของสิทธิมนุษยชนว่าครอบคลุมสิทธิอะไรบ้าง นอกจากนี้ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ได้นำเสนอหลักการสำคัญของสิทธิมนุษยชนไว้ด้วย หลักการนี้ถือเป็นสาระสำคัญที่ใช้อ้างอิงความเป็นสากลของสิทธิมนุษยชน และใช้เป็นเครื่องมือชี้วัดว่าสังคมใดมีการเคารพและปฏิบัติตามหลักการสิทธิมนุษยชนหรือไม่ในเวลาต่อมา สำหรับหลักการสำคัญของสิทธิมนุษยชน มี 6 หลักการสำคัญ⁹ ดังนี้

1. เป็นสิทธิธรรมชาติ ติดตัวมนุษย์มาแต่เกิด (Natural Rights) หมายความว่า มนุษย์ทุกคนมีศักดิ์ศรีประจำตัวตั้งแต่เกิดมาเป็นมนุษย์ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) นี้ ไม่มีใครมอบให้เป็นสิ่งที่ธรรมชาติได้กำหนดขึ้นในมนุษย์ทุกคน

คำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” หมายถึง คุณค่าของคนในฐานะที่เขาเป็นมนุษย์ สำหรับการให้คุณค่าของมนุษย์ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) คุณค่าของมนุษย์ในฐานะการดำรงตำแหน่งทางสังคม ซึ่ง

⁹ ศราวุฒิ ประทุมราช, สิทธิมนุษยชน : รวบรวมสนธิสัญญาสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศที่สำคัญ, (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการประสานงานองค์กรสิทธิมนุษยชน (กปส.) และมูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท (FES), 2544).

มีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับกรณีอำนาจหรือการยึดครองทรัพยากรของสังคม 2) คุณค่าของมนุษย์ในฐานะที่เป็นมนุษย์ ซึ่งมีความเท่าเทียมกัน ไม่แบ่งแยกกัน ส่วนการกำหนดคุณค่าที่แตกต่างกัน นำมาซึ่งการลดทอนคุณค่าความเป็นมนุษย์ ผู้คนในสังคมโดยทั่วไปมักให้คุณค่าของฐานะตำแหน่งหรือเงินตรามากกว่า ซึ่งการให้คุณค่าแบบนี้ นำมาซึ่งการเลือกปฏิบัติ จึงต้องปรับวิธีคิดและเน้นให้มีการปฏิบัติ โดยการให้คุณค่าของความเป็นคนในฐานะความเป็นมนุษย์ ไม่ใช่ให้คุณค่าตามสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม

2. สิทธิมนุษยชนเป็นสากลและไม่สามารถถ่ายโอนให้กันได้ (Universality and Inalienability) หมายความว่า สิทธิมนุษยชนนั้นเป็นของคนทุกคน ไม่มีพรมแดน คนทุกคนมีสิทธิมนุษยชนต่าง ๆ ดังที่กล่าวมานี้ เช่นเดียวกัน เพราะโดยหลักการแล้วถือว่า คนทุกคนย่อมถือว่าเป็นคน ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนในโลก ไม่ว่าจะมีความเชื่อชาติ สัญชาติ แหล่งกำเนิดที่ใดก็ตาม ย่อมมีสิทธิมนุษยชนประจำตัวทุกคนไป จึงเรียกได้ว่า สิทธิมนุษยชนเป็นของคนทุกคน ไม่ว่าตน จะยากจนหรือร่ำรวย เป็นคนพิการ เป็นเด็ก เป็นผู้หญิง

ส่วนคำที่กล่าวไว้ว่า สิทธิมนุษยชนไม่สามารถถ่ายโอนให้กันได้ หมายความว่า ในเมื่อสิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิประจำตัวของมนุษย์ มนุษย์แต่ละคนย่อมไม่สามารถมอบอำนาจหรือสิทธิมนุษยชนของตนให้แก่ผู้ใดได้ ไม่มีการครอบครองสิทธิแทนกัน แตกต่างจากการครอบครองที่ดิน หรือทรัพย์สิน เพราะสิทธิมนุษยชนเป็นเรื่องที่ธรรมชาติกำหนดขึ้น เป็นหลักการที่ทุกคนต้องปฏิบัติ แต่หากจะถามว่าในเมื่อสิทธิมนุษยชนเป็นของทุกคนเช่นนี้แล้ว สามารถมีสิทธิมนุษยชนเฉพาะกลุ่มได้หรือไม่ ในทางสากลได้มีการจัดหมวดหมู่และกลุ่มของสิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิของกลุ่มเฉพาะและสิทธิตามประเด็นปัญหา เช่น สิทธิสตรี สิทธิเด็ก สิทธิในกระบวนการยุติธรรม สิทธิผู้ติดเชื้อเอชไอวี (HIV) สิทธิของผู้ลี้ภัย เป็นต้น

3. สิทธิมนุษยชนไม่สามารถแยกเป็นส่วน ๆ ว่าสิทธิใดมีความสำคัญกว่าอีกสิทธิหนึ่ง (Indivisibility) กล่าวคือ สิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ไม่สามารถแบ่งแยกว่ามีความสำคัญกว่าสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม สิทธิทั้งสองประการนี้ต่างมีความสำคัญเท่าเทียมกัน ดังนั้น รัฐบาลใดจะมาอ้างว่าต้องพัฒนาประเทศให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจหรือต้องแก้ปัญหาปากท้องก่อน แล้วจึงค่อยให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองย่อมขัดต่อหลักการนี้

4. ความเสมอภาคและห้ามการเลือกปฏิบัติ (Equality and Non-Discrimination) การเลือกปฏิบัติเป็นปัญหา ที่เกิดขึ้นมานานในทุกสังคม และถือเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน เพราะเหตุว่าในฐานะที่เราเกิดมาเป็นคน ต้องได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะเป็นคนจน คนรวย คนพิการ เด็ก หรือผู้สูงอายุ คนป่วยหรือมีสุขภาพดี

แต่สังคมไทยมีการเลือกปฏิบัติมาโดยตลอด ซึ่งเรามักได้ยินคำกล่าวที่ว่า “ฝนตกไม่ทั่วฟ้า” หรือ “เลือกที่รักมักที่ชัง” “รักลูกไม่เท่ากัน” การจะทำความเข้าใจว่า เรื่องใดเป็นเรื่องการเลือกปฏิบัติหรือไม่ คงต้องเข้าใจเรื่องความเสมอภาคด้วย ความเสมอภาคไม่ใช่การได้รับความเท่ากัน เช่น การที่นักเรียนทุกคนที่ทำผิดระเบียบจะต้องถูกเขียน 3 ที เท่า ๆ กัน อย่างนี้ถือว่าเป็นความเสมอภาค

ความเสมอภาค คือ การที่ทุกคนควรได้รับจากส่วนที่ควรได้ในฐานะเป็นคน เช่น การแจกของ ผู้ประสบภัยน้ำท่วม ทุกคนจะได้รับของแจกชิ้นพื้นฐาน เช่น ได้รับข้าวสาร อาหารแห้ง ยาป้องกันเท้าเปื่อย แต่หากมีครอบครัวหนึ่ง มีคนป่วยที่ต้องการยาเป็นพิเศษ หรือบางครอบครัวมีเด็กอ่อน ต้องได้รับนมผงเพิ่มสำหรับเด็ก ทางราชการสามารถเพิ่มและนมผงให้แก่ครอบครัวเหล่านั้น นี่คือการเสมอภาคที่ได้รับเพราะทุกคนในครอบครัวได้รับแจกสิ่งจำเป็นเพื่อการยังชีพแล้ว

หลักความเสมอภาค คือ ต้องมีการเปรียบเทียบกันของ 2 สิ่ง หรือ 2 เรื่อง และดูว่าอะไรคือสาระสำคัญของเรื่อง หากสาระสำคัญของประเด็นได้รับการพิจารณาแล้ว ถือว่ามีความเสมอภาคกัน เช่น การที่รัฐจัดเก็บภาษีเงินได้ บุคคลไม่เท่ากัน คนที่มีรายได้มากก็เสียภาษีมาก คนที่มีรายได้น้อยก็เสียภาษีน้อย คนที่มีรายได้ไม่ถึงเกณฑ์ที่กำหนดก็ไม่ต้องเสียภาษี แต่การมีรายได้มากหรือน้อยเป็นสาระสำคัญของการเก็บภาษี ซึ่งเป็นธรรมสำหรับประชาชน

การเลือกปฏิบัตินั้น เป็นเหตุให้เกิดความไม่เสมอภาค เช่น การรักษาพยาบาล หรือการเข้าถึงบริการสาธารณะของรัฐเป็นไปไม่ทั่วถึง และไม่เท่าเทียมกัน เพราะมีความแตกต่างของบุคคลในเรื่องเชื้อชาติ เช่น หากมีแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาหรือพม่ามารักษา เจ้าหน้าที่มักไม่ยอมให้บริการที่ดีหรือไม่ยอมรับรักษา ผู้มีเชื้อเอชไอวีหรือผู้ป่วยเอดส์ เป็นต้น

หลักการเรื่องความเสมอภาคและห้ามเลือกปฏิบัติในสังคมไทย ปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550¹⁰ มาตรา 30 ที่ว่า การเลือกปฏิบัติเพราะเหตุแห่งความแตกต่างตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้ ไม่อาจจะกระทำได้ ซึ่งมาตรา 30 ของรัฐธรรมนูญฉบับใหม่นี้ มีข้อความใกล้เคียงกับบทบัญญัติของมาตราเดียวกันตามรัฐธรรมนูญ ปี 2540

5. การมีส่วนร่วมและการเป็นส่วนหนึ่งของสิทธินั้น (Participation and Inclusion) หมายความว่า ประชาชนแต่ละคนและกลุ่มของประชาชนหรือประชาสังคมย่อมมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการเข้าถึงและได้รับประโยชน์จากสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง และสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

6. ตรวจสอบได้และใช้หลักนิติธรรม (Accountability and The Rule of Law) หมายถึง รัฐและองค์กรที่มีหน้าที่ในการก่อให้เกิดสิทธิมนุษยชน ต้องมีหน้าที่ตอบคำถามให้ได้ว่า สิทธิมนุษยชนได้รับการปฏิบัติให้เกิดผลจริงในประเทศของตน ส่วนสิทธิใดยังไม่ได้ดำเนินการให้เป็นไปตามหลักสากลก็ต้องอธิบายต่อสังคมได้ว่าจะมีขั้นตอนการดำเนินการอย่างไร โดยเฉพาะรัฐต้องมีมาตรการปกครองประเทศโดยใช้หลักนิติธรรม หรือปกครองโดยอาศัยหลักการที่ใช้กฎหมายอย่างเที่ยงธรรม ประชาชนเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้โดยง่าย มีกระบวนการไม่ซับซ้อนเป็นไปตามหลักกฎหมายและมีความเท่าเทียมกันเมื่ออยู่ต่อหน้ากฎหมาย ไม่มีใครอยู่เหนือกฎหมายได้

5. สิทธิมนุษยชนในทางพระพุทธศาสนา

มนุษย์ในพระพุทธศาสนา หมายความว่าบุคคลเป็นมนุษย์ตามหลักมนุษยธรรม คือ หลักธรรมที่ทำให้คนเป็นมนุษย์มีจิตใจที่สูงส่ง มีเมตตาต่อผู้อื่นและสรรพสัตว์ทั้งหลาย ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกันในลักษณะต่าง ๆ ในที่นี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงความหมายตามทัศนะของบุคคลที่น่าเชื่อถือในส่วนวิชาการ ความหมายของคำว่า มนุษย์ ด้านภาษาศาสตร์ไว้ว่า มนุษย์ เป็นคำนาม มีความหมายว่า สัตว์ที่รู้จักใช้เหตุผล สัตว์ที่มีจิตใจสูง¹¹ มนุษย์ในความหมายนี้ เป็นความหมายในแง่ของภาษาศาสตร์ แต่โดยความเป็นในฐานะสิ่งมีชีวิตนั้นถือว่าเป็นเรื่องศีล ดังนั้น ศีลจึงเป็นข้อปฏิบัติขั้นแรกในพระพุทธศาสนาหรือจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นข้อปฏิบัติพื้นฐานที่ทำให้คนเป็นมนุษย์ เรียกว่า มนุษยธรรม ธรรมที่ทำให้คนเป็นมนุษย์นั่นเอง เพราะฉะนั้น คำ

¹⁰ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550

¹¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทนามมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, 2546).

ว่า ศีล ในที่นี้ โดยเฉพาะศีล 5 จึงจัดเป็นมนุษยธรรม คือ เป็นธรรมของมนุษย์ แปลว่า คนเราจะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้น มิใช่กำเนิดมาเป็นมนุษย์นั้น จะต้องมียุทธศาสตร์สำหรับมนุษย์ด้วย จนมีภาสิตโศปเทศ ที่กล่าวไว้ว่า คนและสัตว์เดรัจฉานนั้น ย่อมมีการกิน การนอน การสืบพันธุ์เหมือนกัน แต่สิ่งที่ทำให้คนต่างกับสัตว์เดรัจฉานนั้น คือ ธรรม และธรรมที่เป็นเครื่องสนับสนุนให้มีศีล 5 ที่เรียกว่าเป็นเหตุอันใกล้ คือ หิริ ความละอายแก่ใจ โอตตปเป ความเกรงกลัวต่อความชั่ว ความมีหิริ-โอตตปเปนี้ เป็นเหตุใกล้ของศีล ในความเป็นมนุษย์นั้น ถ้า มองทัศนะความหมายของหลักมนุษยธรรม หมายถึง อิศรภาพ

หลักมนุษยธรรมสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนในทางพระพุทธศาสนา มีรายละเอียด ดังนี้

1. หลักมนุษยธรรม ในความสัมพันธ์ที่ถูกต้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ สิทธิในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติแวดล้อมอย่างปลอดภัย พ้นจากความบีบคั้นทางสังคม ทำให้คนกับธรรมชาติอยู่ร่วมกันได้อย่างเกื้อกูลต่อความอยู่ดีของมนุษย์

2. หลักมนุษยธรรม ในความสัมพันธ์ที่ถูกต้องกับเพื่อนมนุษย์ คือ การอยู่ร่วมกันด้วยดีในหมู่มนุษย์ด้วยกันเอง ปลอดภัยจากการเบียดเบียนกันและกัน มีแต่ความเป็นมิตรและช่วยเหลือเกื้อกูลร่วมมือกันของสังคมนั้น ๆ บางครั้งจะเป็นทัศนะในการแก้ปัญหาทางโลกว่า トラバจิตใจที่โลกยังไม่เห็นโทษของความโลภ ความโกรธ ความหลง และยังส่งเสริมความโลภ ความโกรธ ความหลง トラバนั้นโลกก็จะเจริญด้วยวัตถุไปเรื่อย ๆ มนุษย์จะมีความสุขสบาย สนุกยิ่งขึ้น แต่ความสุขจะลดน้อยลงตามลำดับ จนกระทั่งถึงวันหนึ่ง เมื่อมนุษย์เริ่มเห็นในโทษของความโลภ ความโกรธ ความหลง มนุษย์จะฉุกคิดขึ้นมาว่าทางที่เขากำลังดำเนินอยู่นั้นถูกต้องแล้วหรือ ทุกวงการจะพยายามหาคำตอบและทางแก้จากศาสนาและปรัชญาเท่าที่มีอยู่ในที่สุดจะพบคำตอบที่แท้จริงในพระพุทธศาสนา¹²

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ส่งเสริม สัมพันธ์ และเกี่ยวข้องกับหลักสิทธิมนุษยชน

พระพุทธศาสนา เป็นเครื่องชี้ทางที่นำไปสู่ขบวนการปฏิรูปสังคมให้เกิดเสรีภาพ และความยุติธรรม โดยมีเป้าหมายสูงสุด คือ การนำมนุษย์ไปสู่การหลุดพ้น ทฤษฎีวิวัฒนาการ กล่าวไว้ว่า “การหลุดพ้นจากพลังของธรรมชาติและจากอำนาจครอบงำของอภิสิทธิ์ชนหรือกลุ่มอภิสิทธิ์ ต้องไปด้วยกันถึงจะเป็นเครื่องแสดงถึงความก้าวหน้าของมนุษยชาติ” เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มนุษย์เป็นอิสระจากพลังงานธรรมชาติมากขึ้นตามลำดับ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทางพุทธศาสนาที่ถือว่าเป็นชีวิต ขึ้นอยู่กับภาวะผันผวนทางกายภาพ ได้แก่ การเกิด แก่ เจ็บ และตาย จากการเกิดขึ้นของชีวิต กล่าวได้ว่า การหลุดพ้นและเสรีภาพที่แท้จริง คือ การหลุดพ้นและเสรีภาพที่มาจากภายในของมนุษย์ และในความสัมพันธ์ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง นอกจากนี้ แนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพในปัจจุบัน เป็นเพียงการรองรับสิทธิและเสรีภาพในความทะยานอยากและการช่วงชิงสิ่งต่าง ๆ ที่พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นเพียงแค่ภาพลวงตา และเป็นอนิจจังหรือความไม่เที่ยงเท่านั้น ดังนั้น หลักสิทธิมนุษยชนจึงถูกนำไปใช้ในทางที่ผิดวัตถุประสงค์ในการปกป้องรักษา

¹² แสง จันทรงาม, **ประทีปธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธีระการพิมพ์, 2544).

สิทธิของตนเอง หรือกระทำการสิ่งต่าง ๆ ตามใจชอบ เพื่อให้ได้มาในสิ่งที่ตนต้องการ หรือที่ร้ายแรงที่สุดอาจรวมถึงการทำลายเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ ความรู้ที่เป็นแนวทางนำไปสู่คุณค่าที่แท้จริงของความเป็นมนุษย์ ความรู้หรือการตื่นขึ้นมารู้จักตนเองเป็นก้าวแรกที่สำคัญ ทำให้เราสามารถก้าวออกไปจากอึดอัดหรือการยึดมั่นในตนเอง เพื่อที่คนเราจะสามารถดำรงชีวิตได้อย่างอิสระ และสามารถหลุดพ้นจากการครอบงำโดยสิ่งอื่นอย่างแท้จริง ทางด้านปมการแบ่งแยกส่วนที่เหนือกว่าหรือด้อยกว่าเป็นปัญหาที่มีมาแต่ช้านานแล้วในสังคม แต่ในทางพระพุทธศาสนา มองว่า มนุษย์จะสามารถบรรลุความสมบูรณ์ของมนุษย์ได้ โดยไม่มีการแบ่งแยกในเรื่องของชนชั้น เชื้อชาติ และเพศ ดังนั้น ปัญหาเรื่องการแบ่งแยกดังกล่าว ถึงเป็นทุกข์ที่มนุษย์จะต้องกำจัดออกไป

พระพุทธศาสนาเถรวาท ได้ให้คุณค่าในเรื่องความรู้จักพอประมาณ ที่เรียกว่า ทางสายกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทา และมุ่งไปสู่การดับทุกข์ และการหลุดพ้นจากตัวตนที่เป็นอนิจจัง การหลุดพ้นจากตัวตนเพื่อแสวงหาตัวตนที่แท้จริงนั้น จะกระทำสำเร็จและบรรลุผลได้ก็ด้วยความพยายามและกรรมของแต่ละบุคคล โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยการบังคับบัญชาหรือการควบคุมจากภายนอกอย่างมากที่สุด แท้จริงแล้วคนเราอาจต้องการเพียงแค่การชี้แนะแนวทางในการคิด สิทธิบังคับไม่ว่าในรูปแบบใดก็เป็นที่ยึดถือสำหรับมุมมองทางพระพุทธศาสนา

หลักความหลุดพ้นเป็นแนวความคิดในเรื่องสิทธิมนุษยชนของทฤษฎีวิวัฒนาการที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายสูงสุดของพุทธศาสนา แต่พุทธศาสนาไม่ได้ไล่ไกลและลึกซึ้งกว่า โดยมองเข้าไปถึงความหลุดพ้นจากการครอบงำภายนอกเท่านั้น จึงถือได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์แห่งการดำรงชีวิตที่มีคุณค่า ส่งเสริมสัมพันธ์ และเกี่ยวข้องกับหลักสิทธิมนุษยชนอย่างแท้จริง หากเรานำหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ควบคู่กับหลักสิทธิมนุษยชนที่มีอยู่ ย่อมทำให้มนุษย์สามารถรักษาสีและเสรีภาพของตนได้โดยไม่กระทบกับสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น ซึ่งการปฏิบัติต่อกันโดยเคารพซึ่งกันและกันนี้ จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ของสิทธิมนุษยชนที่ต้องการให้สังคมเกิดสันติภาพ และความเจริญก้าวหน้าขึ้นในสังคมระหว่างประเทศ ท้ายที่สุด การทำความเข้าใจให้ถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ทั้งระดับโลกียธรรม และโลกุตระธรรม ย่อมก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ อันนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้สรรพสัตว์ ดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์สุข 3 ระดับ ดังนี้

ระดับต้น (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) คือ ประโยชน์ปัจจุบัน พระพุทธเจ้าสอนให้มนุษย์แสวงหาประโยชน์สุขตามสมควรแก่อัตถุภาพและขีดความสามารถที่พึงมี เช่น ความมีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ไม่มีโรคเบียดเบียน มีหน้าที่การงาน อาชีพสุจริต เลี้ยงตัวเองได้ มีสถานภาพทางสังคม เป็นที่ยอมรับของสังคม รักษาครอบครัววงศ์ตระกูล ให้เป็นที่น่าเคารพนับถือ

ระดับกลาง (สัมปรายิกัตถะ) คือ ประโยชน์เบื้องหน้า ทรงสอนให้มนุษย์มุ่งในประโยชน์สุขขั้นสูงขึ้นไป ด้วยการพัฒนาทางจิตใจ ให้อยู่เหนือโลกธรรมทั้งหลาย ทำให้จิตใจเกิดความสงบสุขแก่ตนเองต่อไปในกาลข้างหน้า เช่น รู้สึกรอบอุ้มใจที่มีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งเป็นสรณะ รู้สึกภาคภูมิใจที่ตนเป็นผู้มีศีลและประพฤติสุจริต การรู้สึกมีคุณค่าที่ได้เสียสละบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ เป็นต้น

ระดับสูง (ปรมาตมะ) คือ ประโยชน์สูงสุดอย่างยิ่ง ทรงสอนให้มนุษย์มุ่งแสวงหาประโยชน์ชั้นสูงสุด เพื่อความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงด้วยการบำเพ็ญภาวนา ให้จิตเข้าสู่ความสงบแห่งมรรคผลนิพพาน ทั้งในปัจจุบันและอนาคต กายใจไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ต่าง ๆ ที่ผันแปรอยู่เป็นประจำ ละความยึดมั่นถือมั่น รักษาจิตใจให้ปลอดโปร่ง สดชื่น แจ่มใส เบิกบาน อยู่ตลอดเวลา ดำเนินชีวิตด้วยความมีปัญญา¹³

การปฏิบัติฝึกฝนพัฒนาตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ 3 อย่าง ได้แก่

1. อัดตตตประโยชน์ ประโยชน์ส่วนตน
2. ปรัตตประโยชน์ ประโยชน์เพื่อผู้อื่น
3. อุภยัตตประโยชน์ ประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย

ส่วนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ส่งเสริม สัมพันธ์ และเกี่ยวข้องกับหลักสิทธิมนุษยชน หรือที่เรียกว่า หลักพุทธธรรม ซึ่งหมายถึง หลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ สามารถแบ่งออกเป็น 3 ระดับ ดังนี้

ระดับพื้นฐาน ได้แก่ เบญจศีลและเบญจธรรม จัดเป็นประโยชน์ในปัจจุบันที่มนุษย์ทุกคนสามารถปฏิบัติตามเพื่อบรรลุผลได้อย่างเท่าเทียมกัน เช่น ความมีสุขภาพดี มีหน้าที่การงาน อาชีพสุจริต

ระดับกลาง ได้แก่ กุศลธรรมบถ 10 ประการ จัดเป็นประโยชน์เบื้องต้น ด้วยการพัฒนาจิตใจ

ระดับสูงสุด ได้แก่ อริยสัจ 4 จัดเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง เป็นความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงด้วยการบำเพ็ญภาวนาให้จิตเข้าสู่ความสะอาด สว่าง สงบ แห่งมรรคผลนิพพาน ไม่หวั่นไหว และดำเนินชีวิตไปด้วยปัญญา

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ถือเป็นแนวปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของชนหมู่มาก โดยไม่มีประมาณ ไม่แบ่งแยกเชื้อชาติ ฐานะทางสังคม ภาษา และศาสนา หลักธรรมสำคัญ ที่ถือเป็นหลักคำสอนที่เป็นหัวใจหลักของพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ โอวาทปาติโมกข์ ซึ่งมีหลักการสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

1. การไม่ทำบาปทั้งปวง ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง การไม่ทำบาปหรือไม่ทำความชั่วทั้งทางกาย วาจา และจิตใจ เน้นย้ำถึงการใช้สิทธิเสรีภาพอันพึงประสงค์ เป็นหลักธรรมคำสอนที่ส่งเสริม สัมพันธ์ และเกี่ยวข้องกับหลักสิทธิมนุษยชน กล่าวคือ เมื่อมนุษย์ไม่ทำบาปทั้งปวง ย่อมไม่คิดร้าย พุตรร้าย และไม่ทำร้ายบุคคลอื่น การละเมิดสิทธิมนุษยชนย่อมไม่มี แต่ทุกวันนี้คนเรายังทำบาปด้วยกาย วาจา ใจ ทำให้มีปัญหาละเมิดสิทธิมนุษยชนเกิดขึ้นมากมาย

2. การทำกุศลให้ถึงพร้อม เป็นหลักธรรมคำสอนที่ส่งเสริม สัมพันธ์ และเกี่ยวข้องกับหลักสิทธิมนุษยชน กล่าวคือ เมื่อบุคคลทำกุศลหรือทำความดีให้ถึงพร้อม ย่อมรู้จักสิทธิหน้าที่ของตนเอง ไม่ละเมิดสิทธิมนุษยชนของคนอื่น

3. การทำจิตใจให้บริสุทธิ์ เป็นหลักธรรมคำสอนที่ส่งเสริม สัมพันธ์ และเกี่ยวข้องกับหลักสิทธิมนุษยชน กล่าวคือ เมื่อมนุษย์ไม่ทำบาปทั้งปวง ทำกุศลให้ถึงพร้อม ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ย่อมส่งเสริม สัมพันธ์ และเกี่ยวข้องกับหลักสิทธิมนุษยชนอย่างแท้จริง เพราะการที่มนุษย์มีจิตใจที่ดี มีสัมมาทิฐิหรือความเห็นชอบ ย่อมเข้าใจหลักธรรมและหลักสิทธิมนุษยชน เมื่อมีความรู้ความเข้าใจดีแล้ว การมีจิตใจที่บริสุทธิ์ ย่อมทำให้

¹³ พ.จ. (ไทย) 30/673/261-262.

มนุษย์ปฏิบัติต่อกันด้วยความเคารพศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ มนุษย์ที่มีจิตใจที่บริสุทธิ์ ย่อมไม่คิดร้าย ไม่พุดร้าย ไม่ทำร้าย ไม่แบ่งแยกเชื้อชาติ ศาสนา ไม่ดูถูกเหยียดหยามบุคคลอื่น นอกจากนี้ ยังเอื้อต่อการเคารพสิทธิขั้นพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ ของเพื่อนมนุษย์ ตามหลักการขั้นพื้นฐานของสิทธิมนุษยชนได้ด้วยดี

สรุปได้ว่า หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นแนวปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของชนหมู่มาก โดยไม่มีประมาณ ไม่มีการแบ่งแยกเชื้อชาติ สีผิว ชนชั้นวรรณะ ฐานะทางสังคม ภาษาและศาสนา นอกจากนี้ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าเป็นหลักธรรมที่ลึกซึ้ง เราสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับหลักสิทธิมนุษยชนได้ เนื่องจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ส่งเสริมสัมพันธ์ และเกี่ยวข้องกับหลักสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การปฏิบัติตามหลักโอวาทปาติโมกข์ซึ่งเป็นหลักธรรมอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ทำให้มนุษย์รู้จักจากความชั่วทั้งปวง ทำกุศลให้ถึงพร้อม และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ เมื่อมนุษย์ปฏิบัติตามหลักธรรมดังกล่าว ย่อมทำให้มนุษย์มีความเมตตาต่อกัน เห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน มีสัมมาทิฐิความเห็นชอบ เป็นผู้มีศีล สมาริ และปัญญา ปฏิบัติต่อกันโดยเคารพศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์

6. บทสรุป

สิทธิมนุษยชน คือ สิทธิของความเป็นมนุษย์ หรือสิทธิในความเป็นคนอันเป็นสิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์ ทุกคนที่เกิดมามีสิทธิติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิที่ไม่สามารถโอนให้แก่กันได้และไม่มีการละเมิด องค์กร หรือแม้แต่วิชาการสามารถล่วงละเมิดความเป็นมนุษย์นี้ได้ สิทธิในความเป็นมนุษย์เป็นของทุกคน ไม่เลือกที่จะมีเชื้อชาติ แหล่งกำเนิด เพศ อายุ สีผิว ที่แตกต่างกันหรือยากดมีเงิน หรือเป็นคนพิการ สิทธิมนุษยชนไม่มีพรมแดน ไม่มีความแตกต่างใดๆ หมายความว่า สิทธิต่าง ๆ ที่มนุษย์แต่ละคนได้มาเริ่มตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย และทุกคนสามารถปฏิบัติตามสิทธิมนุษยชนได้โดยชอบธรรม ถูกต้องตามบทบัญญัติต่าง ๆ ที่ตราขึ้นในสังคมโลกมนุษย์

สิทธิมนุษยชนที่ได้รับการรับรองทั่วโลกว่าเป็นมาตรฐานขั้นต่ำของการปฏิบัติต่อมนุษย์นั้น สามารถจำแนกได้ครอบคลุมสิทธิ 5 ประการ ได้แก่ สิทธิพลเมือง สิทธิทางการเมือง สิทธิทางเศรษฐกิจ สิทธิทางสังคม สิทธิทางวัฒนธรรม ขอบเขตของสิทธิมนุษยชนดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้ มีที่มาจาก ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติ (Universal Declaration of Human Rights) ในที่นี้ขออธิบายที่มาของบ่อเกิดสิทธิมนุษยชน ในฐานะที่เป็นเอกสารหลักขององค์การสหประชาชาติที่ถือเป็นต้นแบบของการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิมนุษยชน ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ได้นำเสนอหลักการสำคัญของสิทธิมนุษยชนไว้ด้วยหลักการนี้ถือเป็นสาระสำคัญที่ใช้อ้างอิงความเป็นสากลของสิทธิมนุษยชน ไว้ 6 หลักการ คือ 1) เป็นสิทธิธรรมชาติ ติดตัวมนุษย์มาแต่เกิด (Natural Rights) 2) สิทธิมนุษยชนเป็นสากลและไม่สามารถถ่ายโอนให้กันได้ (Universality and Inalienability) 3) สิทธิมนุษยชนไม่สามารถแยกเป็นส่วน ๆ ว่าสิทธิใดมีความสำคัญกว่าอีกสิทธิหนึ่ง (Indivisibility) 4) ความเสมอภาคและห้ามการเลือกปฏิบัติ (Equality and Non-Discrimination) 5) การมีส่วนร่วมและการเป็นส่วนหนึ่งของสิทธินั้น (Participation and Inclusion) และ 6) ตรวจสอบได้และใช้หลักนิติธรรม (Accountability and The Rule of Law)

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้สรรพสัตว์ ดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์สุข 3 ระดับ คือ ระดับต้น (ภิกขุวัตรมิกัตถะ) คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ระดับกลาง (สัมปรายิกัตถะ) คือ ประโยชน์เบื้องหน้า และ ระดับสูง (ปรมาตถะ) คือ ประโยชน์สูงสุดอย่างยิ่ง การปฏิบัติฝึกฝนพัฒนาตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อ

ก่อให้เกิดประโยชน์ 3 อย่าง ได้แก่ 1) อุดมคติประโยชน์ ประโยชน์ส่วนตน 2) ประโยชน์ส่วนตน ประโยชน์เพื่อผู้อื่น และ 3) อุดมคติประโยชน์ ประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นแนวปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของชนหมู่มาก โดยไม่มีประมาณ ไม่มีการแบ่งแยกเชื้อชาติ สีผิว ชนชั้นวรรณะ ฐานะทางสังคม ภาษาและศาสนา นอกจากนี้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าเป็นหลักธรรมที่ลึกซึ้ง เราสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้กับหลักสิทธิมนุษยชนได้ เนื่องจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาส่งเสริมสัมพันธ และเกี่ยวข้องกับหลักสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การปฏิบัติตามหลักโอวาทปาติโมกข์ซึ่งเป็นหลักธรรมอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ทำให้มนุษย์รู้จักละจากความชั่วทั้งปวง ทำกุศลให้ถึงพร้อม และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ เมื่อมนุษย์ปฏิบัติตามหลักธรรมดังกล่าว ย่อมทำให้มนุษย์มีความเมตตาต่อกัน เห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน มีสัมมาทิฐิความเห็นชอบ เป็นผู้มีศีล สมาธิ และปัญญา ปฏิบัติต่อกันโดยเคารพศักดิ์ศรีของความ เป็นมนุษย์ ย่อมทำให้สังคมเต็มไปด้วยความสุขสงบ และก่อให้เกิดความสุข ความมั่นคงปลอดภัยต่อชีวิต ทรัพย์สิน นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดสันติภาพแก่มวลมนุษยชาติอีกด้วย

7. เอกสารอ้างอิง

ช.จ. (ไทย) 30/673/261-262.

พระเทพเวที (ประยูร ประยุตโต). การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2536

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร: บริษัทนามมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, 2546

ศราวดี ประทุมราช. สิทธิมนุษยชน : รวบรวมสนธิสัญญาสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศที่สำคัญ.

กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการประสานงานองค์กรสิทธิมนุษยชน (กปส.) และมูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท (FES), 2544

เสน่ห์ จามริก. พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2545

แสง จันทร์งาม. ประทีปธรรม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธีระการพิมพ์, 2544

อลงกรณ์ พลบุตร. เอกสารวิชาการส่วนบุคคล หัวข้อ หลักสิทธิมนุษยชน เรื่อง เหลียวหลังแลหน้าสิทธิมนุษยชน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ)

อุดมศักดิ์ สินธิพงษ์. สิทธิมนุษยชน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด, 2550